

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка

СИЛАБУС

навчальної дисципліни

Географічні основи заповідної справи

Загальна інформація

Компонент освітньо-професійної програми	Нормативний / <u>Вибірковий</u>
Кількість кредитів ECTS	6
Мова навчання	Українська
Ступінь вищої освіти	перший (бакалаврський)
Галузь знань	
Спеціальність	
Освітньо-професійна програма	

Мета навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни «Географічні основи заповідної справи» є теоретична і методична підготовка студентів у галузі заповідної справи, застосування ними знань для проведення наукових досліджень, організації ведення екологічно збалансованого господарювання і користування природними ресурсами у межах територій, що увійдуть у склад екологічної мережі України та ефективного екологічного контролю за станом природно-заповідних об'єктів.

Передумови вивчення дисципліни

Для результативного опанування знаннями, вміннями, навичками при вивченні даної дисципліни студент повинен мати базові знання з екології, фізичної географії, краєзнавства, загального землезнавства.

Зміст дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи та історія розвитку заповідної справи в Україні

Тема 1. Заповідна справа і її місце в соціології. Сучасна екологічна ситуація в Україні на загальнодержавному, регіональному і локальному рівнях. Географічні аспекти антропогенного впливу на природне середовище, наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС. Місце заповідної справи у системі природокористування та охорони природи і оточуючого людину середовища (за

Реймерсом М.Ф. (1990)). Об'єкт, предмет, завдання і методи вивчення, які використовуються у заповідній справі. Особливості географічної обумовленості (просторові, часові, функціональні) сучасних проблем заповідної справи в Україні.

Тема 2. Основні етапи еволюції концепцій охорони природи і заповідної справи у світі та в Україні. Основні етапи видової, ресурсної, територіальної та екологічної охорони природи у світовому та національному контекстах. Вчення про біосферу і ноосферу Вернадського В.І. та вчення про географічну оболонку (структура, межі, просторово-часові взаємозв'язки) та їхнє значення на сучасному етапі охорони природи. Історія розвитку природно-заповідної справи в світі і в Україні та їх тенденції на сучасному етапі. Особливості розвитку заповідної справи у західній і східній частинах України (відповідно до часу їх входження у склад Російської і Австро-Угорської імперій, Польщі, Румунії, СРСР). Еволюція природоохоронних категорій і їхнього функціонального призначення.

Тема 3. Поліфункціональність природно-заповідних об'єктів та наукові засади заповідної справи. Функції (консерваційна, біоконсерваційна, біогенетична, наукова, інформаційна і документаційна, захисна екологічна, середовищезахисна, економічна, соціальна, природно-пізнавальна, освітня, ландшафтно-естетична) природнозаповідних об'єктів різних категорій. Відмінності функціонального призначення об'єктів вищої категорії заповідності – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки. Наукові засади (біоекологічні та ландшафтно-географічні) заповідної справи та основні напрямки природоохоронних дій, спрямованих на створення і функціонування заповідних об'єктів різних категорій. Загальна система територій, які мають природоохоронне значення та місце в ній природно-заповідних об'єктів (за Реймерсом М.Ф., Штільмарком Ф.Р. (1978)). Класифікація природно-заповідних територій за Стойком С.М. (1975).

Змістовий модуль 2. Заповідна справа в Україні.

Тема 4. Структура природно-заповідного фонду України та організаційно-правові засади ведення заповідної справи. Загальна характеристика та структура ПЗФ України. Диспропорції географічного і категоріального розподілу природно-заповідних об'єктів, їх причини та наслідки. Головні завдання і цілі різних природно-заповідних категорій та особливості природоохоронного режиму у їхніх межах. Природоохоронне законодавство України (“Закон про охорону навколишнього природного середовища”, “Закон про природно-заповідний фонд”, “Про екологічну мережу” тощо) та програмні документи, які визначають напрямки розвитку заповідної справи на сучасному етапі (“Програма “Заповідники”, Указ Президента України “Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій” Закон України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр.”). Порядок створення і оголошення територій і об'єктів державного природно-заповідного фонду.

Тема 5. Проблеми збереження біорізноманіття і ландшафтів та сталого розвитку. Екологічна мережа України. Суть понять “біологічне і ландшафтне

різноманіття”, “сталий розвиток” (sustainable development) та основні напрямки природоохоронних дій, спрямованих на вирішення проблеми збереження біорізноманіття і ландшафтів та сталого розвитку у глобальному та національному контекстах. Місце природнозаповідних територій в реалізації згаданих проблем. Системи природоохоронних територій міжнародного значення (біосферні резервати, “Спадщина”, “Рамсар”, “Аква”, “Європейська геологічна спадщина”). Головні положення “Конвенції про охорону біологічного різноманіття” (Ріо-92), Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, Проекту всеєвропейської конвенції збереження ландшафтів (Венеція, 1998), “Концепції національної програми збереження біологічного та ландшафтного різноманіття України”. Зміст і завдання “Червоної книги України” і “Зеленої книги України”. Завдання і структура екологічної мережі України та ландшафтно-зональні засади її формування.

Тема 6. Біосферні заповідники. Мета створення, унікальність та значення для людства біосферних заповідників. Статус та завдання, режим охорони та правовий режим біосферних заповідників. Характеристика біосферних заповідників України. Функціональне зонування території. Загальна характеристика та структура ПЗФ України по природно-заповідних категоріях. Звертається увага на диспропорції географічного і категоріального розподілу природно-заповідних об’єктів, їх причини та наслідки.

Тема 7. Національні природні парки. Регіональні ландшафтні парки. Заказники. Пам’ятки природи. Заповідні урочища

Поняття, статус та завдання національних природних парків. Типи національних природних парків. Характеристика національних природних парків України. Зонування території національних природних парків. Статус та завдання регіональних ландшафтних парків та критерії їх створення. Зонування території регіональних ландшафтних парків. Загальні положення про заказники, пам’ятки природи, заповідних урочищ. Статус, завдання, режим охорони та правовий режим заказників, пам’яток природи, заповідних урочищ.

Тема 8. Природно-заповідні об’єкти колекційно-паркового типу. Загальні положення про ботанічні сади. Завдання ботанічних садів та їх естетична цінність. Режим охорони ботанічних садів. Статус, завдання, режим охорони дендрологічних та зоологічних парків, парків-пам’яток садово-паркового мистецтва.

Тема 9. Екомережа як базовий елемент природоохоронних територій. Перспективи розвитку екологічної мережі в Україні. Наукові основи та передумови створення мережі природно-заповідних територій та об’єктів. Складові екологічної мережі України. Природні умови України як визначальний фактор структури екологічної мережі. Репрезентативність природно-заповідних територій в контексті розбудови екомережі. Транскордонна мережа природоохоронних територій. Смарагдова мережа Європи.

Тема 10. Порядок створення (оголошення) територій та об’єктів природно-заповідного фонду. Державний кадастр природно-заповідного фонду. Підготовка і подання клопотань про організацію чи оголошення територій та об’єктів природно-заповідного фонд. Розгляд клопотань про створення чи

оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Прийняття рішення про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду та їх охоронних зон. Резервування цінних для заповідання природних об'єктів та територій

Змістовий модуль 3. Наукові дослідження на природно-заповідних територіях в Україні.

Тема 11. Наукові дослідження на природно-заповідних територіях. Програма “Літопису природи”. Історія організації наукових досліджень на природно-заповідних територіях. Структура досліджень за програмою “Літопису природи” у заповідниках і національних парках, звертається увага на незначну частку досліджень географічного характеру. Особливості структури “ЛП” та наукових досліджень у природних і біосферних заповідників і національних парків України у залежності від їх географічного розташування, складу наукових відділів, відомчого підпорядкування. Місце і значення БЗ, ПЗ і НПП в організації і проведенні екологічного моніторингу на національному і глобальному рівнях. Суть екологічного моніторингу, його структура і основні напрямки. Загальні методичні (в т.ч. 8 географічні) засади організації мережі пунктів моніторингу та закладання пробних площ і профілів.

Тема 12. Географічні дослідження у заповідних і національних парках. Об'єкт і предмет географічних досліджень на заповідних територіях. Географічна вивченість заповідників і національних природних парків України. Методологія покомпонентних, ландшафтних, геосистемних та геоекологічних досліджень заповідних об'єктів. Структура, основні напрямки (інвентаризація природних компонентів і комплексів; оцінка регіональної та типологічної репрезентативності; аналіз територіальної структури; моніторинг природних і природно-антропогенних процесів; вивчення функціонування, динаміки і розвитку геосистем; оцінка антропогенного впливу на заповідну територію) і види та завдання фізикогеографічних досліджень заповідних територій. Алгоритм реалізації географічних досліджень на прикладі природних і біосферних заповідників. Методичні основи проведення географічної інвентаризації (складання серії тематичних геокомпонентних і геокомплексних загальнонаукових та спеціальних карт, залежність масштабів картографування від площі заповідних об'єктів). Геоінформаційні системи заповідних об'єктів різних категорій.

Змістовий модуль 4. Міжнародна співпраця України у заповідній справі.

Тема 13. Природно-заповідні категорії країн Європи і світу. Природно-заповідні категорії та структури мереж заповідних об'єктів країн дальнього і ближнього зарубіжжя, їхня відповідність класифікації Міжнародного союзу охорони природи (IUCN). Емпіричні залежності впливу фізико-географічних (зональності ландшафтів, ландшафтно-екологічної різноманітності) та соціально-економічних (ступінь і характер господарського освоєння, територіально-регламентуючі фактори) умов на формування національних мереж заповідних об'єктів. Найвідоміші геолого-геоморфологічні природоохоронні об'єкти країн Європи і світу. Перспективи розвитку й

інтеграції національних мереж заповідних територій країн Європи (концепція системи ТПОТ з ведучою функцією туризму в районі східного кордону Польщі, концепція формування трансєвропейських природоохоронних поясів тощо).

Тема 14. Міжнародна співпраця у заповідній справі. Концепція організації біосферних резерватів, їхня класифікація за територіальним принципом (одномасивні, кластерні, білатеральні). Місце і значення біосферних заповідників у ПЗФ України.

Тема 15. Організаційно-правові аспекти міжнародного співробітництва у природно-заповідній справі (міжнародні угоди і конвенції у галузі охорони природи, міжнародні асоціації заповідних об'єктів). Методологічні і методичні підходи до організації міждержавних природоохоронних територій (МПОТ). МПОТ України: “Прип’ять-Стохід”, “Західне Полісся”, “Розточчя”, “Східні Карпати”, “Дунайські плавні”, “Брянські і Старогутські ліси” та ін.. Найважливіші напрямки міжнародної співпраці БЗ України (АсканіяНова, Чорноморського, Карпатського, Дунайського).

Форми та методи навчання

Під час навчання застосовують наступні методи навчання.

Засади класифікації/виділення	Групи методів
1) джерело знань (слово, образ, досвід)	словесні наочні практичні
2) етапи навчання	підготовка до вивчення нового матеріалу вивчення нового матеріалу закріплення нового матеріалу (умінь та навичок) контроль і оцінка
3) спосіб педагогічного керівництва	пояснення викладача самостійна робота дискусія
4) логіка навчання	індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні
5) дидактична мета	організація навчальної діяльності стимулювання і релаксація контроль і оцінка
6) характер пізнавальної	пояснювально ілюстративні

діяльності	репродуктивні проблемне викладення матеріалу частково-пошукові дослідницькі

Контроль навчальних досягнень

Форми та методи оцінювання:

Поточний контроль – перевірка виконання практичних робіт, перевірка індивідуальних завдань, контрольні роботи, тестування.

Підсумковий контроль – залік.

Критерії оцінювання навчальних досягнень:

Оцінка		Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувача
за 100 бальною шкалою	ECTS	
90-100	A	Глибоко і міцно засвоїв навчальний матеріал; вичерпно, послідовно, грамотно і логічно його викладає. Визначає головні теоретичні основи природно-заповідної справи та її місце у геосозології; основні етапи розвитку природно-заповідної справи в Україні, мотиви створення природно-заповідних територій та їх функції. Проявляється формування чітких і обґрунтованих уявлень про структуру і напрями географічних досліджень на природно-заповідних територіях; вимоги та послідовність створення природно-заповідних територій та екологічної мережі України. Вільно орієнтується в основних механізмах функціонування природних і суспільних територіальних комплексів, окремих її компонентів, класифікує зв'язки і залежності між компонентами, знає причини, перебіг і наслідки процесів, що відбуваються в них. Вільно пояснює зміни, які відбуваються у географічному середовищі під впливом природних і антропогенних чинників, формулює наслідки і детермінанти в контексті концепції сталого розвитку людства. Вміє планувати й розробляти економічно обґрунтовані заходи з охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. Володіє в повному обсязі специфічним поняттєво-термінологічним апаратом.
83-89	B	Знає програмний матеріал, грамотно й по суті викладає його; застосовує фундаментальні екологічні знання для оцінки екологічної ситуації в Україні; не допускає суттєвих неточностей у відповідях на питання, правильно застосовує теоретичні положення при вирішенні практичних питань і задач, впевнено володіє необхідними навичками і прийомами їх виконання, коректно встановлює причинно-наслідкові зв'язки, аналізуючи компоненти ПЗФ. Вміє встановлювати взаємозв'язок географічних закономірностей розподілу природнозаповідного фонду

		України з природно- та економіко-географічними особливостями території держави. Вміє систематизувати та класифікувати знання.
75-82	C	Знає програмний матеріал, грамотно й по суті викладає його, але допускає деякі неточності під час відповіді; вміє застосовує теоретичні положення щодо просторової диференціації географічної оболонки і географічного середовища на глобальному, регіональному та локальному територіальних рівнях. Самостійно відтворює знання з елементами перетворення. Застосовує їх у видозмінений, але близькій до типової ситуації, однак потребує допомоги викладача. Дає свою власну інтерпретацію матеріалу (пояснення, короткий виклад). Уміє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, здійснює перенесення дій.
68-74	D	Має знання лише основного матеріалу, але не засвоїв його окремих деталей, допускає неточності, недостатньо правильні формулювання, порушення послідовності у викладі програмного матеріалу і відчуває утруднення при виконанні практичних робіт і виконанні творчих завдань.
60-67	E	Самостійно відтворює інформацію та застосовує її у типовій ситуації, але при цьому недостатньо аналізує підходи стосовно екологічної складової геопростору. На основі фактів робить висновки, але за допомогою викладача, намагається зробити звіт про виконані дії тощо. Виконання практико-творчих завдань, систематизація та класифікація знань щодо ПЗФ, географічних і біологічних засад організації та ландшафтно-геоморфологічні підходів і методів проектування природно-заповідних територій і об'єктів, науки як основи раціонального природокористування викликає труднощі.
35-59	FX	Не знає більшої частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки; не володіє у достатньому обсязі поняттєво-термінологічним апаратом; невпевнено, із помилками виконує практичні завдання; не вміє конкретизувати загальні положення та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; відтворює інформацію лише за допомогою викладача (вказівки, підказки). Творчі завдання не виконує.
1-34	F	Має загальне уявлення про навчальну дисципліну, знання програмного матеріалу носить фрагментарний характер, відповіді на запитання дає «так» чи «ні».

Орієнтовний розподіл балів за видами робіт:

65% – практичні роботи;

___% – лабораторні роботи;

10% – тестування;

25% – підсумковий контроль.

Політика курсу

Учасники освітнього процесу керуються нормативними документами та відповідними Положеннями, затвердженими в НУЧК, зокрема

Порядок організації освітнього процесу у 2024-2025 навчальному році в умовах воєнного стану
(<https://drive.google.com/file/d/1lQ9C3Aqia3-QgyCtx2aOAdnY56PbE-jh/view>)

Положення щодо протидії булінгу
(https://drive.google.com/file/d/1A-G_HYNKDvVa96Hp9Fkje1_MG01sNuI_/view)

Положення про дистанційне навчання
(https://drive.google.com/file/d/1gluLeBZbSavx_wxfenFfGfUrzzi2qOVn/view)

Положення про академічну доброчесність 2020
(https://drive.google.com/file/d/1TggRAFOOn49g08VcMd_XsZHGyYNpm5LPs/view)

При вивченні дисципліни, виконанні практичних занять та проведенні форм контролю студенти зобов'язані дотримуватись принципів академічної доброчесності, зокрема

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методи, технології і результати
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;.

Практичні роботи повинні бути захищені в терміни до початку екзаменаційної сесії.

Граничний термін захисту всіх практичних робіт та проходження всіх видів поточного контролю: початку екзаменаційної сесії.

Відпрацювання пропущених занять та перескладання всіх форм контролю може відбуватися за графіком консультацій викладача.

Матеріально-технічне забезпечення

Комп'ютерний клас, атласи, карти.

Інформаційні ресурси

1. Гавриленко О.П. Екогеографія України: Навч. посіб. К.: Знання, 2008 . 646 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/425069.pdf
2. Заповідна справа в Україні. Навч. посіб. За заг.ред. М.Д.Гродзинського, М.П.Стеценка. К.: Географіка, 2003. 306с.
3. Ковальчук А.А. Заповідна справа: науково-довідкове видання. Ужгород: “Ліра”, 2002. 328 с.
4. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: навч. посіб. К.: Арістей, 2007. 480 с.

5. Програма Літопису природи для заповідників та національних природних парків.

6. Колектив авторів під редакцією докт.біол. наук, проф. Т.Л. Андрієнко. К.: Академперіодика, 2002. 103 с.

7. Слюта А.М. Геоекологія. Навчально-методичний посібник до практичних занять для студентів спеціальності 103 Науки про Землю. Чернігів: Сівер-друк, 2021. 144 с. URL: http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/9062/1/%d0%93%d0%b5%d0%be%d0%b5%d0%ba%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%8f_sliuta_2021.pdf

8. Фурдичко О.І., Сівак В.К. Заповідна справа в Україні: підручник. Чернівці: Зелена Буковина, 2005. 336 с.

Інформація про викладача

Прізвище, ім'я, по батькові викладача	Слюта Аліна Миколаївна
Науковий ступінь, вчене звання, посада	доцент кафедри екології, географії та природокористування, доцент, кандидат педагогічних наук
Комунікація	Кафедра: екології, географії та природокористування, ауд. 328 E-mail: sliuta.alina@ukr.net Телефон: +380961327782 Telegram: 0961327782 Viber: 0961327782
Посилання на дисципліну в системах дистанційного навчання	https://moodle.chnpu.edu.ua/course/view.php?id=3007 Zoom: https://us05web.zoom.us/j/3905648673?pwd=MzcxU1BXSG9hQkY2Vi9xcDFrVzU3QT09 (CI: 390 564 8673 Kod: 2020)
Консультації	Ср. 14:40-16:00